

Tytuł oryginału czeskiego: *Na jedné frontě. Vztahy československé a polské armády (Polskie Siły Zbrojne) za druhé světové války*,
Instytut Dziejów Najnowszych Akademii Nauk Republiki Czeskiej
w Pradze, 2005

Redakcja i korekta: *Anna Kaniewska*

Projekt okładki i stron tytułowych: *Magdalena Błażków KreacjaPro*

Na okładce wykorzystano zdjęcie lotników czechosłowackich,
którzy brali udział w kampanii wrześniowej, odznaczanych przez
gen. Władysława Sikorskiego Krzyżem Walecznych, pochodzące
z Centralnego Archiwum Wojskowego w Pradze.

Recenzenci: prof. dr hab. *Jerzy Tomaszewski*
doc. PhDr. *Jan Němeček*, DrSc.

Copyright © by Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2005

Copyright for the Polish edition © 2011 by the Author
and Muzeum II Wojny Światowej

Copyright for the Polish translation © 2011 by Grzegorz Gąsior

Publikacja książki dofinansowana przez Muzeum II Wojny Światowej
w Gdańsku

ISBN 978-83-7383-519-1

ISBN 978-83-63029-00-5

Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.
ul. Krakowskie Przedmieście 62, 00-322 Warszawa
tel./fax 22 826 59 21, 22 828 95 63, 22 828 93 91
dział handlowy: jak wyżej, w. 105, 108
e-mail: info@scholar.com.pl
www.scholar.com.pl

Wydanie pierwsze

Skład i łamanie: WN Scholar (*Jerzy Łazarski*)

Druk i oprawa:

Spis treści

Wstęp do wydania polskiego	7
Stan badań	13
Literatura i źródła	13
Żołnierze czechosłowaccy i polscy w okresie międzywojennym (ekskurs)	31
1. Polska 1939	
1.1. Ucieczki do Polski i Grupa Wojskowa w Krakowie	48
1.2. Rozmowy ze Sztabem Głównym Wojska Polskiego w sprawie zgody na formowanie czechosłowackiej armii w Polsce i czechosłowacko-polska współpraca wywiadowcza	84
1.3. Żołnierze czechosłowaccy w kampanii wrześniowej. . .	121
1.4. Udział armii słowackiej w kampanii wrześniowej.	149
2. Francja 1939–1940	
2.1. Powstanie polskiej i czechosłowackiej armii za granicą	163
2.2. Kontakty i współpraca armii polskiej i czechosłowackiej od października 1939 r. do klęski Francji.	168
3. W Wielkiej Brytanii	
3.1. Droga do deklaracji listopadowej	187
3.2. Rozkwit współpracy wojskowej?	204
3.3. Od przystąpienia do wojny Związku Sowieckiego do śmierci gen. Sikorskiego	258

4. W dalekich krajach	
4.1. Na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej	329
4.2. W Związku Sowieckim	351
5. Kolejne kłopoty	
Kontakty między czechosłowackimi a polskimi wojskowymi do momentu zerwania stosunków dyplomatycznych z polskim rządem na uchodźstwie	359
Zakończenie	403
Wykaz skrótów	409
Bibliografia	411
Summary	427
Indeks nazwisk	433
Indeks miejscowości	446

Wstęp do wydania polskiego

Historia stosunków czechosłowacko-polskich podczas II wojny światowej jest przedmiotem wielu opracowań, artykułów oraz kilku monografii. Większość z nich dotyczy relacji politycznych między władzami obu państw na uchodźstwie lub genezy projektu czechosłowacko-polskiej konfederacji i nieudanych prób jej realizacji (zob. rozdział *Stan badań*). Zupełnie pomijano natomiast historię rozwoju ówczesnych kontaktów między armią czechosłowacką i polską. Wyjątek stanowią początki czechosłowackiej akcji niepodległościowej w Polsce w 1939 r. czy działalność czechosłowackiego pilota Josefa Františka w polskim lotnictwie, na których temat doczekaliśmy się kilku opracowań. Prace te koncentrowały się jednak przede wszystkim na kwestii czechosłowackich walk na emigracji, na sam rozwój stosunków wojskowych zwracano zaś uwagę mimochodem jako na tło wydarzeń. O stosunkach wojskowych od klęski Polski we wrześniu 1939 r. do końca wojny niczego dotąd nie wiedzano i nikt nie próbował podjąć analizy na podstawie badania źródeł archiwalnych. Wynika to zapewne z przekonania, że w tym okresie nie dochodziło do kontaktów między obu armiami, a jeżeli tak, były one sporadyczne i nie odgrywały istotniejszej roli w stosunkach czechosłowacko-polskich. Jak dowiodły pierwsze sondy badawcze w zespołach archiwalnych podjęte pod koniec lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, prawda jest inna.

Wyjaśnijmy najpierw, co należy rozumieć przez określenie „czechosłowacko-polskie stosunki wojskowe”: chodzi o wszystkie dziedziny i sytuacje, w ramach których dochodziło do kontaktów między czechosłowackimi a polskimi żołnierzami lub gdy działania przedstawicieli jednej armii wpływały na sytuację wewnętrzną emigracji (a więc także armii) drugiej strony. Można tu zaliczyć kontakty wojskowych z terenem Czechosłowacji lub Polski oraz jakiegokolwiek sytuacje, w których przedstawiciele jednej armii podjęli działania na korzyść lub na niekorzyść drugiej armii. Innymi słowy, przedmiotem badań mogą być wszystkie dziedziny wzajemnych stosunków podczas II wojny światowej, w które angażowali się wojskowi. To rozgraniczenie naturalnie znacznie poszerza horyzonty możliwych kierunków badań. Zdajemy sobie bowiem sprawę, że współpraca wojskowa dotyczyła nie tylko czechosłowackiej

akcji w Polsce w 1939 r., lecz także udziału Słowacji w agresji na Polskę we wrześniu 1939 r., wytyczania szlaków kurierskich polskiego podziemia przez Słowację i działań słowackiego aparatu bezpieczeństwa zmierzających do likwidacji tych dróg łączności, współpracy między ruchami oporu (odrębny problem stanowi istnienie czeskiego i polskiego podziemia na Zaolziu), uczestnictwa Polaków w czechosłowackim ruchu oporu oraz Czechów i Słowaków w polskim podziemiu. W trakcie analizy czechosłowacko-polskich pertraktacji w sprawie konfederacji nasuwa się pytanie, jaki wpływ miały te rozmowy na stosunki wojskowe i w jakiej mierze stan relacji pomiędzy obu armiami stanowił odbicie rozwoju stosunków politycznych. Czy istniała współpraca między wojskowymi w ZSRR i na Bliskim Wschodzie? Czy wspieranie przez Polaków słowackich środowisk antybeneszkowskich dotyczyło także czechosłowackiej armii zagranicznej? A co z już dziś w zasadzie zapomnianym udziałem Polaków w wyzwolaniu Czechosłowacji w ramach operacji praskiej w maju 1945 r. oraz z aktywnością Brygady Świętokrzyskiej Narodowych Sił Zbrojnych w zachodnich Czechach pod koniec wojny, której do dziś towarzyszy szereg mitów i wypaczonych lub całkiem zmyślonych opinii? Takich zagadnień, na które nie potrafimy znaleźć odpowiedzi, można by wiele jeszcze wymienić. To dowód, że temat jest znacznie szerszy i bardziej wielowymiarowy, niż mogłoby się wydawać na pierwszy rzut oka. Omówienie tych kwestii w nawiązaniu do dziejów stosunków politycznych może przynieść wiele nowych spostrzeżeń, uściśleń lub skorygowanie niektórych faktów.

Każde opracowanie ma swoje granice, a zatem kompleksowe omówienie tematu wymaga dokładnej i czasochłonnej kwerendy archiwalnej. Dlatego niniejsza praca próbuje znaleźć odpowiedź tylko na część pytań. Przede wszystkim skupi się na obserwowaniu rozwoju stosunków i współpracy między armią czechosłowacką a polską od upadku Czecho-Słowacji w marcu 1939 r. do zerwania stosunków dyplomatycznych z polskim rządem na uchodźstwie w styczniu 1945 r. Dla polskiego czytelnika marzec 1939 r. może być dość nietypowym punktem rozpoczęcia wywodu. Z punktu widzenia historii Czechosłowacji chodzi jednak o ważny przełom dziejowy, wyznaczający początek czechosłowackiego krajowego ruchu oporu i zagranicznej akcji niepodległościowej, i to jeszcze na pół roku przed wybuchem II wojny światowej. Ze względu na to, że właśnie w tym okresie nawiązano istotne kontakty i współpracę między czechosłowackimi a polskimi wojskowymi w Polsce, za uzasadnione uważam rozpoczęcie rozważań od 15 marca 1939 r.

Jeśli chodzi o właściwy okres wojny, przedmiotem moich badań są kontakty, współpraca i stosunki z Polskimi Siłami Zbrojnymi podlegającymi polskiemu rządowi na uchodźstwie w Londynie, dlatego termin „armia polska”

(czy też „armia polska za granicą”) używany w niniejszej pracy należy rozumieć w tym znaczeniu. Od maja 1943 r. pod kuratelą Sowietów na froncie wschodnim zaczęły powstawać inne polskie formacje, które zgodnie z planami Stalina miały stanowić przeciwwagę dla polskiej armii na Zachodzie. Analizy kontaktów i współpracy z tym wojskiem (ze względu na nazwisko jednego z organizatorów nazywanym czasem armią Berlinga), którego część dotarła później w ramach operacji praskiej na terytorium ČSR, nikt dotąd nie dokonał.

Praca oparta jest na chronologicznej koncepcji wykładu, a jej główne rozgraniczenia czasowe stanowią wydarzenia, które w istotny sposób wpłynęły na rozwój stosunków czechosłowacko-polskich: klęska Polski i Francji, śmierć gen. Władysława Sikorskiego, zerwanie stosunków dyplomatycznych z polskim rządem na uchodźstwie. Z oczywistych powodów trzeba było uwzględnić aspekty terytorialne, dlatego osobno podjęto analizę rozwoju kontaktów wojskowych i współpracy w Polsce w 1939 r., a później we Francji, w Wielkiej Brytanii, na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej oraz wreszcie w Związku Sowieckim. Przynajmniej w zarysie starałem się zaprezentować podstawowe fakty i tendencje towarzyszące tworzeniu i rozwojowi obu armii zagranicznych, i przede wszystkim zwracałem uwagę na to, aby nie rozpatrywać omawianej tematyki w oderwaniu od polityki, która w wielu wypadkach odgrywała kluczową rolę. Dlatego też tam, gdzie uznałem to za stosowne, dołączyłem bardziej szczegółowe omówienie stosunków politycznych między ČSR a Polską. Po dłuższym zastanowieniu postanowiłem też w ramach ekskursu krótko przedstawić rozwój stosunków wojskowych w okresie międzywojennym. Chciałbym jeszcze zwrócić uwagę na to, że polskie imiona i nazwiska w czeskich dokumentach bywają często zniekształcane, podobnie dzieje się z czeskimi nazwiskami w polskich dokumentach. Jeżeli nie udało się potwierdzić pisowni danego nazwiska, to przytaczam je w brzmieniu zgodnym ze źródłem.

Dla historyka nie ma chyba większego powodu do satysfakcji niż wtedy, gdy wyniki jego badań są tłumaczone na inne języki. To dla mnie wielki zaszczyt, że polscy historycy uznali moją pracę za godną opublikowania po polsku, pomimo iż od jej czeskiego wydania minęło ponad pięć lat. Niniejsze opracowanie powstało w latach 2003–2004 i odzwierciedla ówczesny stan badań¹. Dlatego chciałbym wymienić kilka prac, które zasługują na uwagę, ale ukazały się już po wydaniu czeskiej wersji książki i nie zostały odnotowane w aparacie krytycznym. Przede wszystkim pragnę przytoczyć obszerne opracowanie

¹ Dotyczy to również rozdziału *Stan badań*. Niektóre prace w trakcie pisania autorzy udostępnili mi w maszynopisie. Jeżeli doszło do ich wydania, to w przypisach podaję dane bibliograficzne.

P. Kołakowskiego *Między Pragą i Warszawą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918–1939* (Warszawa 2007). Jego książka ze względu na wykorzystaną bazę źródłową uwzględnia przede wszystkim polskie spojrzenie na tę tematykę i przygląda się Czechosłowacji i armii czechosłowackiej z punktu widzenia polskich służb wywiadowczych. Następnie chciałbym przywołać publikację I. Baki o słowackim uczestnictwie w kampanii wrześniowej w 1939 r., która stanowi pierwsze i jednocześnie bardzo dokładne opracowanie na ten temat², oraz szczegółową monografię D. Segeša o roli kwestii słowackiej (która wpłynęła na kontakty między armią czechosłowacką i polską) w polityce polskiej podczas II wojny światowej³. Niewątpliwie należy uwzględnić książki M.K. Kamińskiego, które przedstawiają analizę problemu stosunków politycznych między czechosłowackim i polskim rządem na uchodźstwie⁴, oraz publikację J. Němečka o likwidacji czechosłowackich przedstawicielstw dyplomatycznych w marcu 1939 r., w której naturalnie wspomniano o losach tych znajdujących się na terytorium Polski⁵.

Pomimo odnotowania pewnego postępu w badaniach historycznych uważam, że moja książka pozostaje nadal aktualna. Nic mi nie wiadomo o tym, żeby po 2005 r. ktoś podjął próbę opracowania problemu czechosłowacko-polskich kontaktów wojskowych w okresie II wojny światowej. W niniejszym wydaniu dokonałem nieznacznych uzupełnień i zmian uwzględniających przede wszystkim uwagi recenzentów i kolegów (za co jestem im bardzo wdzięczny), którzy zwrócili uwagę na pewne błędy w czeskiej wersji. Również niektóre archiwa zmieniły tymczasem swoją nazwę, co odpowiednio uaktualniłem, aby kolejni badacze nie mieli kłopotów z odszukaniem materiałów. Jak już wyżej wspomniałem, praca ta nie daje odpowiedzi na wszystkie pytania. Stanowi pierwszą próbę, dlatego nie śmiem twierdzić, że nie zawiera żadnych błędów,

² I. Baka, *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*, Bratislava 2006. Praca ta ukazała się również po polsku pod tytułem *Udział Słowacji w agresji na Polskę w 1939 r.*, Warszawa 2011. Por. edycję dokumentów: *Proti Poľsku. Odráž ťaženia roku 1939 v denníkoch a kronikách slovenskej armády*, red. M. Lacko, Bratislava 2007.

³ D. Segeš, *Dvojkríž v siločiarach bieleho orla. Slovenská otázka v politike polskej exilovej vlády za 2. svetovej vojny*, Bratislava 2009.

⁴ M.K. Kamiński, *Edvard Beneš kontra generał Władysław Sikorski. Polityka władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939–1943*, Warszawa 2005 (zob. polemikę między autorem a czeskimi historykami J. Dejmkem i J. Němečkem w czasopiśmie „Slovanský přehled” 93 (2007), nr 4 i 94 (2008), nr 1 oraz „Dzieje Najnowsze” 40 (2008), nr 3; *idem*, *Edvard Beneš we współpracy z Kremlem*, Warszawa 2009 – na tę pracę zareagował J. Dejmek w swojej recenzji, zob.: „Slovanský přehled” 96 (2010), nr 3–4).

⁵ J. Němeček, *Soumrak a úsvit československé diplomacie. 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*, Praha 2008.

przypuszczam też, że wybrana przeze mnie konstrukcja wykładu może być dyskusyjna. Krótko mówiąc, książka nie rości sobie pretensji do nieomyślności i całkowitego wyczerpania tematu. Przeciwnie, jeżeli zainspiruje do dalszych badań, jeden z jej celów zostanie spełniony.

Podobnie jak w wydaniu czeskim, pragnąłbym zauważyć, że realizacja badań naukowych nie byłaby możliwa bez skorzystania z finansowego wsparcia dwóch grantów funduszu *Fond rozvoje vysokých škol* (FRVŠ 1533/2002-G5, FRVŠ 1997/2003-G5a), które pozwoliły na kilka pobytów naukowych w Polsce i dwie podróże do Londynu w celu przeprowadzenia kwerend archiwalnych. Fundusz Królowej Jadwigi umożliwił sfinansowanie miesięcznego stażu na Uniwersytecie Jagiellońskim, a *Akademická informační agentura* w Pradze – na Uniwersytecie Warszawskim. W zakończeniu każdego wstępu wypada zwykle podziękować konkretnym osobom, które pomagały mi w pracy nad książką. Było ich naprawdę wiele i lista byłaby zbyt długa. Nie chciałbym nikogo nieświadomie pominąć. Dlatego dziękuję wszystkim polskim, czeskim i słowackim kolegom, archiwistom i przyjaciółom, którzy bezinteresownie i uczynnie wspierali mój wysiłek.

Brno, styczeń 2011